

Hvad er digital dannelse, og hvordan fremmer skolen den?

Drotner, Kirsten

Published in:
Unge Pædagoger

Publication date:
2018

Document version:
Accepteret manuskript

Document license:
Andet

Citation for published version (APA):
Drotner, K. (2018). Hvad er digital dannelse, og hvordan fremmer skolen den? *Unge Pædagoger*, 2018(2), 7-14.
Artikel 2. <https://u-p.dk/produkt/2018-nr-2-dannet-digitalisering/>

Go to publication entry in University of Southern Denmark's Research Portal

Terms of use

This work is brought to you by the University of Southern Denmark.
Unless otherwise specified it has been shared according to the terms for self-archiving.
If no other license is stated, these terms apply:

- You may download this work for personal use only.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying this open access version

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details and we will investigate your claim.
Please direct all enquiries to puresupport@bib.sdu.dk

Kirsten Drotner

Hvad er digital dannelse, og hvordan fremmer skolen den?

Udgivet i tidsskriftet *Unge pædagoger* i 2018 i særnummeret ”Dannet til digitalisering?”

Citér som: Drotner, Kirsten (2018). Hvad er digital dannelse, og hvordan fremmer skolen den? *Unge pædagoger*, 79(2): 6-14.

Mandag den 15. januar 2018 offentliggjorde politiet, at man havde anklaget 1.005 danske unge mellem 15 og 30 år for at sprede børneporno, fordi de har delt en sexvideo med to 15-årige via Facebooks Messenger-service. Anklagen trak store overskrifter i aviserne og førte til massevis af indlæg på sociale medier og til debatprogrammer i radio og tv med fremtidsforskere, psykologer og digitale konsulenter – og nogle få unge. Debatten blussede siden op, da en del af de anklagede fik domme. Hele sagen er et kerneeksempel på, hvordan børns og unges brug af digitale medier debatteres. Her opfattes forholdet ofte meget ensidigt i et enten negativt eller positivt lys.

Den negative opfattelse

Debatten fulgte et kendt mønster, når det gælder offentlige diskussioner af børn, unge og digitale medier. Den var præget af store følelser (er det mest synd for de anklagede eller de to 15-årige); den fokuserede på de anklagedes individuelle reaktioner (angrer de, er de overraskede eller vrede); og den fremhævede forældrenes ansvar for at give de unge et moralsk kompas til det digitale landskab.

Debatten fulgte også et kendt mønster, når det gælder forløbet. Afsættet er, at noget er galt: vi har et problem, en krise, eller en lovovertrædelse her og nu. Det afsæt fører til, at debattørerne søger at gøre det gale godt igen. Det kan være straf, forbud eller dialog rettet mod de unge, så vi kan komme tilbage til en normaltilstand, før problemet opstod.

Debatten om deling af børneporno er et klart eksempel på, at forholdet mellem børn, unge og digitale medier forstås som et negativt, konkret og individuelt problem, der omfatter nogle få. Sådanne problemer kan løses og dermed forsvinde.

Den positive opfattelse

Helt modsat er en anden udbredt opfattelse af forholdet mellem børn, unge og digitale medier. Den opfattelse ser forholdet i et lyserødt skær. Man taler om, at nutidens børn og unge er digitalt indfødte, som nærmest er født med en mobiltelefon i den ene hånd og internettet i den anden hånd. Ifølge Marc Prensky, der har møntet begrebet, har de en intuitiv forståelse af de digitale

teknologier, og de evner at udnytte deres mange muligheder (Prensky 2001). Den opfattelse fokuserer på, hvad teknologien kan, og hvad alle unge brugere selv kan. Og hvis de ikke kan selv, har de nok en digital eller fysisk ven, de kan spørge til råds. Her er ikke behov for, at voksne sætter begrænsninger eller stiller krav. Opfattelsen af børn og unge som digitalt indfødte er dermed det positive modbillede til den negative opfattelse.

Meninger er ikke viden

Men begge opfattelser er netop opfattelser, dvs. meninger og holdninger. Begge opfattelse er altså normative, dvs. de kan ikke underbygges af videnskabelige undersøgelser eller af faglig viden, der omfatter brede grupper af børn og unge og deres samlede brug af digitale medier.

Både den positive og den negative opfattelse er også selektive. Ved at stille skarpt på bestemte grupper eller bestemte måder at bruge digitale medier, er der spørgsmål og problemstillinger, der henligger i mørke og sjældent tages op.

Hvis vi skal få en bedre forståelse af forholdet mellem børn, unge og digitale medier, må vi derfor række ud over de følelsesladede debatter, vi må skabe et helhedsbillede af forholdet, og vi må basere det billede på viden.

Hvorfor skal vi have digital dannelse og digital kompetence?

En vidensbaseret helhedsforståelse af forholdet mellem børn, unge og digitale medier er især vigtig, hvis vi samfundsmæssigt ønsker at give alle børn og unge redskaber, så de kan begå sig i en digital kultur, der gennemvæver de flestes hverdag og er afgørende for, hvordan mange klarer sig i fremtiden. Sådant et ønske kræver politisk, juridisk og pædagogisk handling, så man kan udvikle og praktisere digital dannelse og digital kompetence.

Ønsket om at udvikle og praktisere digital dannelse og digital kompetence tager afsæt i det forhold, at kommunikation via digitale medier er integreret i næsten alle dele af hverdagslivet og af samfundslivet. Digitalt medieret kommunikation præger intime forhold, livsstil og politik for ikke at tale om overvågning, økonomi og krig. Hvor man måske i 1990'erne talte meget om digitale informationsteknologier (computer) og digitale infrastrukturer (internettet), er fokus i dag flyttet. Enten er de skjulte datastrømme og deres (manglende) regulering i centrum (vores digitale fodaftryk); eller også er fokus på den digitalt medierede kommunikation via disse teknologier og infrastrukturer.

Vi har brug for at udvikle digital dannelse og digital kompetence, så vi kan håndtere nutidens samfund og præge fremtiden. Her er vi stærkt på vej til, at digital kommunikation ændrer de måder, vi skaber og deler viden, de måder vi er sammen på – ja måske de måder vi skaber samfund på. Sådanne ændringer kan ikke trylles væk, så vi kan komme tilbage til en før-digital tilstand. Men de er heller ikke naturlove, som ingen kan forandre. Ændringerne er skabt af mennesker og skal derfor også forvaltes af mennesker. Den forvaltning kræver netop digital dannelse og digital kompetence.

Ønsket om at udvikle digital dannelse og digital kompetence for alle står selvfølgelig ikke i vejen for, at man straffer konkrete personer, der overtræder loven, også selvom overtrædelsen sker i det digitale rum. Det hindrer heller ikke, at samfundet støtter ofre for digital mobning og søger at begrænse krænkelse på nettet; og det spærrer ikke for, at forældre øver sig i at tale med deres børn om deres digitale liv.

Hvad er digital dannelse og digital kompetence?

I en vis forstand er det noget sludder at tale om digital dannelse og digital kompetence, som om der findes særlige former for dannelse og kompetence. Det gør der ikke. Der er dannelse, og der er kompetence. Når jeg alligevel møntede begrebet 'digital dannelse' i 1990'erne, var det for at understrege, at man ikke kan blive dannet i nutidens samfund, uden at den digitale dimension spiller en afgørende rolle. Derfor er det relevant at anvende begrebet digital dannelse og digital kompetence for at minde om, at dannelse og kompetence i dag også i høj grad udvikles med digitale midler og for at huske på, at dannelse og kompetence udvikles og udfoldes under andre betingelser og i andre sammenhænge end tidligere.

Men hvad er så digital dannelse i betydningen dannelse til et digitaliseret samfund? Og hvordan forholder digital dannelse sig til digital kompetence? At besvare de spørgsmål kræver lidt sproglig introduktion til det engelske ord *literacy* og det tyske ord *Bildung*.

I de engelsktalende samfund, der præger international uddannelsesforskning og –debat i dag, er begrebet *literacy* centralt. Begrebet omfatter traditionelt evnen til at kunne læse, skrive og regne. På dansk har vi ikke et fælles begreb, der betegner de evner. Vi har et ord for ikke at kunne læse, nemlig 'analfabet'. Men vi har ikke et ord for at kunne læse.

Tidligere var dansk uddannelsesforskning og –politik i højere grad inspireret af tysk tradition. Den tradition præges i flere omgange af begrebet *Bildung*, der på dansk bliver til 'dannelse'. Som ordet antyder, er det centrale element en proces (at danne); og det, der dannes, er det enkelte menneske,

sådan som det udvikles gennem livet i relation til sine omgivelser. Resultatet, et dannet menneske, er et menneske, der evner at håndtere alle aspekter af livet, som det former og forandrer sig. Med Søren Kierkegaard er dannelse en ”bevægelse fra sig selv gennem verden til sig selv”. Dannelse er altså en social proces med et individuelt resultat.

Vigtigt er det, at det engelske sprog (og mange andre sprog) ikke har et ord for *Bildung*. Her taler man om *competence* (eller *competency*) som en vigtig evne, der skal trænes i uddannelsessystemet. Det er i første række evnen til at kunne løse bestemte opgaver eller problemer, og det bruges ofte om opgaver eller problemer, der retter sig mod arbejdslivet. Begrebet *competence* kan imidlertid også omfatte evner, der retter sig mod bredere aspekter af livet, altså de aspekter dannelsesbegrebet rummer.

På engelsk er *literacy* altså traditionelt en *competence* til at læse, skrive og regne og til at bruge de færdigheder i både konkrete arbejdssammenhænge og i mere almene livssammenhænge. Sagt kort er *literacy* en konkret og almen evne til at kunne forstå, bruge og skabe mening ved hjælp af tegn (dvs. bogstaver, tal, billeder, lyde).

På dansk har vi derimod to forskellige ord til at betegne det konkrete (kompetence) og det almene (dannelse). Men vi har ikke et særligt ord for evnen til at bruge tegn til at skabe mening (*literacy*).

De sproglige forskelle gør, at man ikke kan oversætte begreber direkte mellem forskellige sprogtraditioner og videnstraditioner. Det gælder også, når vi taler om at udvikle digitale evner.

Digital dannelse og digital kompetence: en definition

Internationalt har begrebet *media and information literacy* (MIL) fået stor udbredelse. MIL udvider det klassiske *literacy*-begreb, så det også kan rumme evnen til at kommunikere ved hjælp af digitale medieteknologier, der benytter sig af andre tegn, andre udtryksmåder, end trykt tekst og tal.

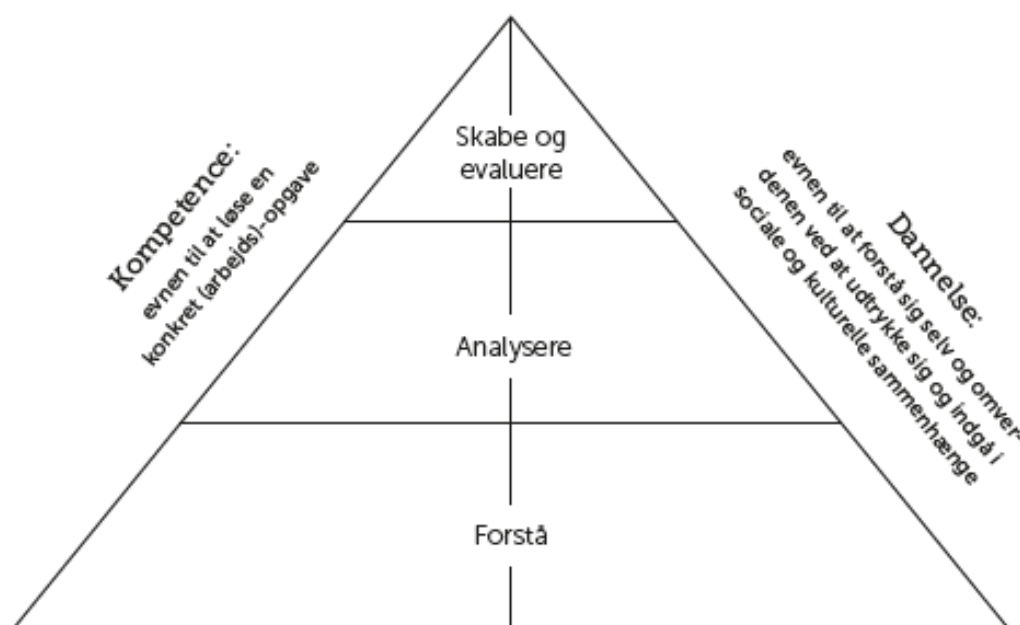
UNESCO har udformet en definition af MIL, der har vundet stor udbredelse (Wilson mfl. 2011: 18). Man definerer MIL som:

- evnen til at få adgang til medier og forstå forskellige medier og det indhold, de kommunikerer
- evnen til at anvende forskellige medier og analysere, hvordan de fungerer i forskellige sammenhænge, inkl. etisk brug

- evnen til at kunne udtrykke sig ved hjælp af forskellige medier og evaluere resultatet i en bredere kommunikationssammenhæng.

MIL favner alle de evner, man har brug for for at kunne leve med og selv præge et liv, hvor digitale kommunikationsmedier væves ind i hverdagens porer. Definitionen rummer derfor både dimensionerne kompetence og dannelse. Definitionen omfatter også analoge medier som den traditionelle bog, digitale infrastrukturer (internet) og digitale medier, der er født sådan (computer, mobil), eller som i dag primært bruges i digital form (tv, radio).

MIL omfatter altså både digital dannelse og digital kompetence. MIL er en inklusiv definition, hvor de forskellige evner afhænger af hinanden som lagene i en pyramide (se figur 1).

Figur 1: Mediekompetence og mediedannelse

Digital dannelse og digital kompetence hænger sammen

At få adgang til og anvende medier er grundlaget for at kunne udvikle og bruge de øvrige evner. Man skal vide, hvordan man åbner en computer og tænder en mobil for overhovedet at bruge den. Så det nederste lag i pyramiden danner grundlag for de næste. Men det er også sådan, at de forskellige evner i vidt omfang udvikles samtidig: man bruger medier og indhold, andre har skabt, samtidig med at man selv skaber indhold. Så lagene hænger også sammen.

At skabe indhold og udtrykke sig ved hjælp af medier er klart blevet lettere i vores del af verden. Det skyldes i vidt omfang, at de fleste fra otte-niårs-alderen får smartphones, som er koblet til internettet, og som integrerer funktioner, så man let kan skabe og dele faste og levende billeder, lyd og tekst – eller blandinger af alle tegnene.

Det er også sådan, at de fleste mennesker anvender flere medier i hverdagen og intuitivt opøver en fortrolig brug. En del af de medier kan man bruge uden at have lært noget om mediets udtryksformer. Det gælder radio, tv, film og de fleste digitale medier, der i høj grad er båret af billede og lyd. Men det gælder ikke bøger og andre tekst- og talbårne medier. De kræver for de allerfleste af os, at nogen lærer os, hvordan bogstaver og tal kan give mening. Vi skal lære reglerne for at bruge den slags tegn; og de regler er det traditionelt skolen, der står for (man taler om, at elever skal lære at 'knække koden' til at læse, skrive og regne).

Hvad er rammerne for at lære digital dannelse og digital kompetence i skolen?

At voksne undervisere, der kan reglerne, lærer elever, der ikke kan, at læse, skrive og regne er grundpiller i de fleste skoler verden over. Det betyder også, at den måde at gøre skole på danner ramme, når uddannelsessystemet i dag søger at inddrage andre medier end den trykte bog og andre tegn end tal og bogstaver.

I den danske folkeskole skal inddragelsen ske på to måder, som man kan se, hvis man læser Fælles Mål og vejledninger for de forskellige fag. For det første skal it indgå i alle fag. For det andet skal medier indgå i nogle fag – især dansk, men også i nogen grad i billedkunst og musik.

Når it beskrives som en del af alle fag, ses det som et middel til læring: it kan give effektiv adgang til information om forskellige emner, og it gør det muligt at formidle emnerne på nye måder. It ses altså som en neutral infrastruktur, der ikke ændrer noget ved fagenes indhold eller måden at lære på.

Når medier beskrives som en del af nogle fag, ses medierne som mål for læring. I dansk skal alle klassetrin arbejde med både tekst, tale, lyd og billede; og afhængig af klassetrin skal eleverne lære at forstå, analysere, skabe og reflektere. Som det eneste fag rummer de fælles mål alle pyramidens lag, som vist i figur 1. Når medier bliver mål for læring, bliver det muligt at ændre ved fagenes indhold, så de rummer flere udtryksformer; og det bliver muligt at lære på nye måder, især hvis eleverne opmuntres til selv at udtrykke sig digitalt. Det kræver nemlig ofte samarbejde og fælles refleksion.

Folkeskolens Fælles Mål har altså en definition af it som et neutralt middel til læring, uden at fagenes indhold eller læringen ændrer karakter. Målene rummer ikke en inklusiv definition af digital dannelse og digital kompetence som MIL, der rummer både it og medier. De fælles mål har heller ikke en integreret definition, der understreger, at digital dannelse og digital kompetence både er midler til læring og mål for læring. Endelig er det kun danskfagets Fælles Mål, der lægger op til at arbejde med alle lagene i pyramiden. Her åbnes muligheder for at inddrage nyt indhold og at lære på nye måder.

Hvordan praktiseres digital dannelse og digital kompetence i skolen?

Der findes ingen landsdækkende undersøgelser af, hvordan den danske folkeskole udvikler og praktiserer digital dannelse og digital kompetence, sådan som komponenterne defineres af UNESCO. I tråd med de fælles mål fokuserer eksisterende nationale undersøgelser på, hvordan it indgår som et middel til at løse konkrete problemer og opgaver i forskellige fag. Vi ved altså mest om digital kompetence og især om den del, der handler om adgang og forståelse.

Der findes ganske vist mere kvalitative studier af andre komponenter. Det gælder fx undersøgelser af, hvordan elever lærer ved at analysere forholdet mellem tekst og billede, eller af, hvordan undervisere træner deres didaktiske evner til at skabe film. Men ingen af disse undersøgelser sammenholder deres resultater med andre dele af digital dannelse og digital kompetence. Så det er svært at få et samlet billede af, hvordan skolerne underviser i de komponenter, som de landsdækkende undersøgelser af it ikke dækker.

Det er sandsynligt, at de øvrige komponenter rangerer ret lavt. Det seneste årtis uddannelsespolitik har vægtet kompetence mere end dannelse og har vægtet de kompetenceelementer, der kan måles, dvs. gøres til genstand for kvantitativ analyse. 'Pisa-ificeringen' af uddannelsespolitikken, ikke mindst i folkeskolen, gør det svært for skoleledere, undervisere og pædagoger at prioritere alt, hvad der har med digital dannelse at gøre; og den gør det også sværere at vægte de mere analytiske og skabende dele af digital kompetence.

En stor, europæisk undersøgelse, *Public policies in media and information literacy in Europe: Cross-country comparison* (Frau-Meigs mfl. 2017) viser, at Danmark ligger i midterfeltet, når det drejer sig om læreres MIL-kompetencer. De færreste undervisere er selv uddannet til at kunne undervise ud fra MIL's inklusive definition af digital dannelse og digital kompetence. Manglen på didaktiske redskaber fører let til, at den enkelte underviser eller pædagog kun inddrager andre medier end de trykte som supplement; og manglen gør også, at undervisningen i disse andre

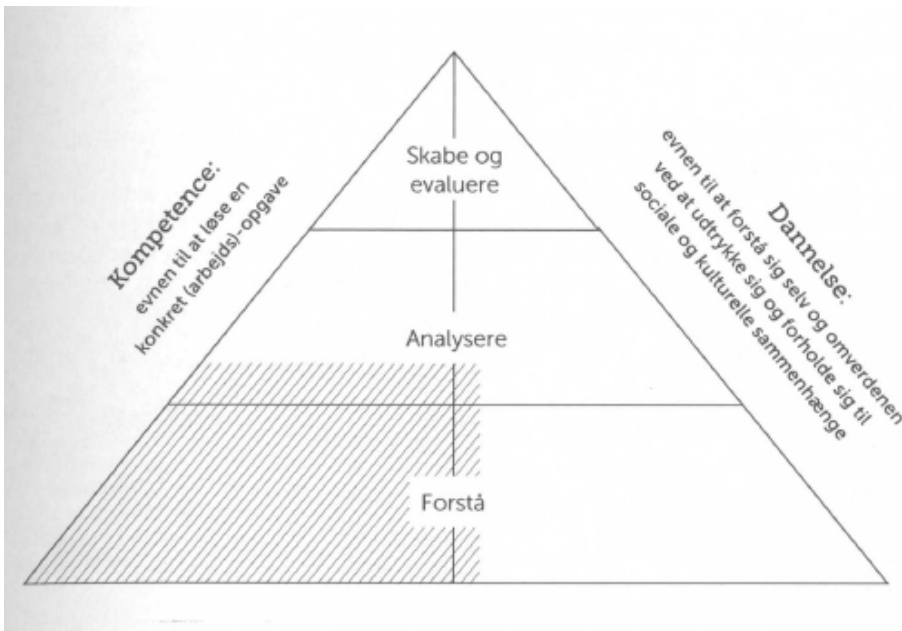
medier har tendens til at følge de kendte mønstre fra fx litteraturanalyse. Vi mangler didaktiske redskaber til at undervise i digitalt 'fødte' medier som computer, mobil og de sociale netværksplatforme ('sociale medier'), som internettet har båret frem. Især er det svært at integrere de teknologiske og økonomiske sammenhænge, disse medier er en del af, i elevernes analysearbejde. Og værst står det til med at understøtte elevernes evner til selv at udtrykke sig, så andre forstår det, ved hjælp af billeder, lyd og blandinger af billeder, lyd, tekst og ord.

De uddannelsespolitiske rammer, manglen på uddannelse og didaktiske redskaber understøtter altså en marginalisering af MIL. Derimod understøtter de, at underviserne afsætter særlige timer i, hvordan eleverne skal opføre sig på nettet, så de undgår de faldgruber, der er forbundet med at være aktiv på især de sociale netværksplatforme. En række organisationer hjælper med materiale her, og tilsammen bekræfter disse tiltag den negative opfattelse af forholdet mellem børn, unge og digitale medier.

Højere op i pyramiden

I december 2017 til juni 2018 udføres 'projekt professionskapacitet' i et samarbejde mellem Undervisningsministeriet, Uddannelses- og Forskningsministeriet, Finansministeriet og Kommunernes Landsforening. Syv professionshøjskoler og 19 kommuner deltager i projektet, der har til formål at styrke folkeskolernes og professionshøjskolernes digitale kompetence. Det skal ske ved, at professionshøjskolerne udvikler praksisnære undervisningsforløb til ledere, lærere og pædagoger i for eksempel kodning, brug af digitale læremidler i forskellige fag og digital dannelse, der i pressemeddelelsen om projektet skal have 'fokus på emner som dataetik, masseovervågning og cybermobning' (Uddannelses- og Forskningsministeriet 2018).

Ifølge Ministeriets nyhedsmeddelelse er projektet blevet til på baggrund af en rapport, der er udarbejdet af konsulentfirmaet Epinion. Projektet følger prioriteringen af de kompetence- og dannelseselementer, jeg har beskrevet ovenfor. Derimod er det usandsynligt, at det vil bidrage til et kompetenceløft for folkeskolens ledere, undervisere og pædagoger i en inklusiv forståelse af digital dannelse og digital kompetence. Navnlig ser det ud til, at også dette projekt svigter den helt afgørende top i pyramiden (figur 2), der handler om at styrke elevernes evner til selv at udtrykke sig og reflektere ved hjælp af digitale medier.

Figur 2: Mediekompetences og mediedannelses vægt i skolen.

Det er jo ikke sådan, at børn og unge ikke har en stemme på for eksempel sociale netværksplatforme. Det har de i høj grad i vores del af verden. Men som de mange eksempler på blandt andet digital mobning antyder, så er der forskel på at være aktiv på Snapchat og Facebooks lukkede grupper og at være kyndig i at udtrykke sig her. Det kræver læring at kunne udtrykke sig, så andre forstår det, og så man selv ved, hvad det betyder at være en del af et kommunikativt kredsløb – man får ofte noget tilbage, og det er ikke altid det, man forventede.

FN's Børnekonvention fra 1989 understreger i artikel 13, at børn og unge har ytringsfrihed. Det gælder friheden til at modtage information og oplevelser, andre har skabt; og det gælder friheden til selv at give sin mening til kende. Konventionen omfatter alle udtryksmuligheder – tale, skrift, billeder og lyd. Børnekonventionen er den FN-konvention, der er underskrevet af flest lande, herunder Danmark.

I vores del af verden er ytringsfrihed tæt forbundet med at være borger i et demokrati. Som voksen praktiserer man blandt andet sine borgerlige rettigheder ved at kunne indgå i den offentlige debat, sige til og fra. Dannelse i et demokratisk samfund har derfor ytringsfrihed som en grundpille.

Når børn ikke undervises i selv at skabe og reflektere ved hjælp af digitale medier, svigter vi en afgørende dannelsesdimension i det 21. århundrede. Digital dannelse handler derfor om andet og mere end at lære børn og unge, hvornår de skal lade mobilen ligge, og hvilke nyhedskilder de kan stole på. Digital dannelse handler i høj grad om at understøtte børns og unges ytringsmuligheder, så

de kan tage ansvar for, hvad de siger og gør med medier, og så de forstår mediernes økonomiske, sociale og tekniske sammenhænge.

UNESCO understreger, at MIL er central for ytringsfrihed, der er en menneskeret også for børn og unge (UNESCO u.å). Det kræver imidlertid professionelle voksne på mange niveauer at realisere den menneskeret. Her spiller uddannelsesinstitutionerne en hovedrolle. Og Danmark kan i høj grad lære af andre landes erfaringer.

EU-Kommissionen understøtter for eksempel et europæisk kompetencenetværk for undervisere kaldet DigCompEdu (*European Framework for the Digital Competence of Educators*). Netværket udvikler læremidler, holder kurser og foretager undersøgelser. I 2017 udgav EU-Kommissionen også en rapport, der opsummerer, hvilke uddannelsespolitikker, der fungerer bedst til at fremme, hvad man kalder 'digital uddannelse' (Conrads mfl. 2017). Blandt anbefalingerne er følgende:

- følg en holistisk tilgang og sats på systemiske forandringer
- identificér mål, der kan virkeliggøres både på kort og lang sigt
- brug teknologi som et middel, ikke et mål
- understøt eksperimenter, risiko og fejl
- overvej fordele og ulemper ved test (*impact assessment*)
- involvér mange partnere i struktureret dialog
- giv skoler og undervisere ejerskab til processerne
- styrk undervisernes kompetenceudvikling.

Danmark behøver således ikke opfinde alt selv. Digital kompetence og digital dannelse er et globalt emne, og mange lande udvikler politik og praksis her. Digitale medier har ændret grundlæggende ved de måder, vi skaber, deler og opbevarer viden på i alle dele af samfundet og i hele verden. Vi har derfor brug for at styrke samarbejdet på tværs af fag, institutioner og lande om at udvikle de menneskelige redskaber til at håndtere både problemer og muligheder.

Litteratur

Conrads, J., Rasmussen, M., Winters, N., Geniet, A., Langer, L. mfl. (2017) *Digital education policies in Europe and beyond: Key design principles for more effective policies*. Bruxelles: Publications Office of the European Union. Se: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur->

[scientific-and-technical-research-reports/digital-education-policies-europe-and-beyond-key-design-principles-more-effective-policies](#)

Frau-Meigs, D., Velez, I. & Michel, J. F. (red.) (2017), *Public policies in media and information literacy in Europe: Cross-country comparisons*. London: Routledge.

Prensky, M. (2001) "Digital natives, digital immigrants. Part 1," *On the Horizon*, 9 (5): 1-6.

Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K. & Cheung, C. K. (2011) *Media and information literacy for teachers*. Paris: UNESCO. Se:

<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001929/192971e.pdf>

Uddannelses- og Forskningsministeriet (2018) "Nyt projekt skal styrke skolernes it-kompetencer."

København: Uddannelses- og Forskningsministeriet. Se: <https://ufm.dk/aktuelt/nyheder/2018/nyt-projekt-skal-styrke-skolernes-it-kompetencer>

UNESCO (u.å.) "Media and information literacy." Se:

<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/>